

EKOLOGIK HUQUQIY JAVOBGARLIK ASOSLARI**Abdulaziz Abduraximov***Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti.*

Annotatsiya. *Ushbu maqola ekologik huquq hamda ekologik huquqiy javobgarlik asoslari haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar. *Globallashuv, mintaqa, ifloslanish, suv resurslari, ekologik muammo, ekologik javobgarlik.*

Bugungi globallashuv jarayonida tabiat, jamiyat va inson o'rtasidagi mutanosiblikning buzilishi, demografik vaziyatning o'zgarishi, ayniqsa Iqlim o'zgarishida yuz berayotgan jarayonlar atrof-muhitga saibiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa dunyoning ko'pgina mintaqalarida tabiiy muvozanatning buzilishiga, ya'ni ona sayyoramizdagi harorat darajasi ko'tarilishiga, doimiy muzliklar egallagan maydonlar qisqarishiga, umumiy suv sathi ko'tarilishiga, yer, suv resurslari va atmosfera havosi ifloslanishiga, yerlar degradatsiyasi jarayoni kuchayishiga, nabotot va hayvonot olamining noyob namunalari hamda o'rmonlar kamayib ketishiga olib kelib, hozirgi kundagi global ekologik muammolarni keltirib chiqarmoqda. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov bu masalaga alohida e'tibor qaratib: "Ekologiya. hozirgi zamonrunga keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoning hal qilinishiga bogliqdir", - degan edi.

Hozirda barqaror rivojlanib borayotgan O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ekologik siyosat natijasida ekologik inqirozning zararini kamaytirish, yangi inqiroziy jarayonlarning oldini olish yuzasidan qattiq va keskin chora-tadbirlar qo'llash imkoniyatiga ega bo'lgan, zamon talabi darajasidagi atrof-muhitni muhofaza qilish tizimi yaratilgan. Ushbu tizim jamiyat va tabiat o'rtasidagi muvozanatni saqlab qolish, fuqarolarning qulay atrof-muhitda yashashini va ekologik xavfsizlikni ta'minlash, shuningdek tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, tabiat boyliklarining butligi va muhofazaga olinganligini kafolatlaydigan tashkiliy-huquqiy mexanizm hisoblanadi. Mazkur mexanizmning amalga oshirilish jarayoni ko'p jihatdan ekologik qonunchilik tizimi va holatidan kelib chiqadi.

Ekologik javobgarlik deganda axloqiy qadriyatlar, milliy va xalqaro huquq normalari tomonidan atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish maqsadida o'rnatilgan qoida va me'yorlarning biron-bir davlat, yuridik yoki jismoniy shaxslar tomonidan buzilishi oqibatida ularga nisbatan qo'llaniladigan jazo choralari tushuniladi.

Ekologik javobgarlik mazmun va mohiyatiga ko'ra uch ko'rinishda namoyon bo'ladi:

- ~ekologik-ijtimoiy javobgarlik;
- ~ekologik-iqtisodiy javobgarlik;
- ~ekologik-huquqiy javobgarlik.

Ekologik-ijtimoiy javobgarlik kishilarning jamoatchilik oldidagi javobgarligidir.

Ekologik-iqtisodiy javobgarlik esa iqtisodiy-huquqiy javobgarlikning bir turi bo'lib, milliy yoki xalqaro huquq normalarida belgilangan qoida va me'yorlarni buzganlik uchun iqtisodiy javobgarlik choralari o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy javobgarlik sifatida tabiiy resurslardan foydalanish va atrof-muhitni ifloslantirish uchun to'lovlar qo'llaniladi.

Ekologik-huquqiy javobgarlikka milliy va xalqaro huquq normalarida belgilangan ekologik munosabat qatnashchilari uchun majburiy kuchga ega bo'lgan qoida va me'yorlarni buzganlar uchun yuridik tisdagi jazo choralari qo'llanilishi kiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni tabiiy muhit sharoitlarini saqlashning, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy asoslarini belgilab beradi. Qonunning maqsadi inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar uyg'unlikda rivojlanishini, ekologiya tizimlari, tabiat komplekslari va ayrim obyektlar muhofaza qilinishini ta'minlashdan, fuqarolarning qulay atrof muhitga ega bo'lish huquqini kafolatlashdan iboratdir.

Tabiatni muhofaza qilishning standartlari, normalari, qoidalari va boshqa normativ-texnik talablarini buzishda, shu jumladan:

- korxonalar, inshootlar, transport vositalari va boshqa obyektlarni rejalashtirish, qurish, tiklash va ta'mirlash, ulardan foydalanish yoki ularni tugatish chog'ida, ekologiya nuqtayi nazaridan xavfli mahsulotlarni chet ellarga chiqarish va chet ellardan olib kelishda hududning belgilab qo'yilgan ekologiya sig'imini, ekologiya normalari, qoidalari buzishda;

- tabiiy boyliklardan o'zboshimchalik bilan foydalanishda, davlat ekologiya ekspertizasi talablarini bajarmaganlikda;

- tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun belgilangan to'lovni, shuningdek atrof muhitni ifloslantirganlik va unga zararli ta'sir ko'rsatishning boshqa turlari uchun kompensatsiya to'lovlari to'lashdan bosh tortganlikda;

- tabiatni muhofaza qilish obyektlarini qurish rejalarini, tabiatni muhofaza qilishga doir boshqa tadbirlarni bajarmaslikda;

- atrof tabiiy muhitni tiklash, unga bo'ladigan zararli ta'sir oqibatlarini bartaraf etish va tabiiy resurslarni takror ishlab chiqarish choralari ko'rmaganlikda va boshqa hollarda O'zbekiston Respublikasining qonunlariga binoan intizomiy, ma'muriy, jinoiy va boshqa yo'sindagi javobgarlikka tortiladilar.

Ekologik huquqiy javobgarlik deganda shaxslar, tashkilotlar va hukumatlarning atrof-muhitni muhofaza qilish va asrashga oid huquqiy majburiyatlari tushuniladi. Quyida ekologik huquqiy javobgarlikning ba'zi asoslari keltirilgan:

1. Ekologik qonunlar: Ekologik huquqiy javobgarlik, birinchi navbatda, mahalliy, milliy va xalqaro darajadagi ekologik qonunlar va qoidalar bilan tartibga solinadi. Ushbu qonunlar atrof-muhitga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan, masalan, ifloslanishni nazorat qilish, tabiiy resurslarni boshqarish va muhofaza qilish uchun standartlar va ko'rsatmalarni belgilaydi.

2. Muvofiqlik: Jismoniy shaxslar va tashkilotlar qonuniy ravishda ekologik qonun va qoidalarga rioya qilishlari shart. Bunga zarur ruxsatnomalar va litsenziyalarni olish, belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilish va ifloslanishni nazorat qilish choralari rioya qilish kiradi. Bunga rioya qilmaslik jarima, jarima yoki hatto jinoiy javobgarlikka tortish kabi huquqiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

3. Atrof-muhitning ifloslanishining oldini olish: Ekologik huquqiy javobgarlik ifloslanishning oldini olish va tabiiy resurslarni muhofaza qilishga urg'u beradi. Bu zararli chiqindilar, chiqindilar va chiqindilar hosil bo'lishini kamaytirish yoki yo'q qilish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, u xavfli moddalarni to'g'ri boshqarish va utilizatsiya qilishni ham o'z ichiga olishi mumkin.

4. Ma'suliyat va bartaraf etish: Ekologik huquqiy javobgarlik atrof-muhitga etkazilgan zarar uchun javobgarlikni o'z ichiga oladi. Agar jismoniy shaxs yoki tashkilot atrof-muhitga zarar etkazsa, ular zararlangan hududni tozalash va tiklash uchun qonuniy javobgarlikka tortilishi mumkin. Bu atrof-muhitga etkazilgan zararni bartaraf etish va ekotizimni asl holatiga qaytarish uchun moliyaviy majburiyatlarni o'z ichiga olishi mumkin.

5. Atrof-muhitga ta'sirni baholash: Ko'pgina yurisdiksiyalar atrof-muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ayrim loyihalar yoki faoliyatlar uchun atrof-muhitga ta'sirni baholashni (EIA) talab qiladi. EIA taklif etilayotgan loyihaning potentsial atrof-muhitga ta'sirini baholaydi va bu ta'sirlarni yumshatish yoki kamaytirish choralari aniqlashga yordam beradi.

6. Xalqaro shartnomalar: Ekologik huquqiy javobgarlik milliy chegaralardan tashqarida ham mavjud. Iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij kelishuvi yoki Biologik xilmaxillik to'g'risidagi konvensiya kabi xalqaro shartnoma va konvensiyalar atrof-muhit muammolarini hal qilish uchun global asoslarni o'rnatadi va davlatlar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantiradi.

Ekologik huquqiy javobgarlik murakkab va rivojlanayotgan soha ekanligini ta'kidlash muhimdir. Qonunlar va qoidalar yurisdiksiyalar orasida farq qilishi mumkin va ekologiya fanlari va siyosatidagi yangi o'zgarishlar qonunchilik bazasiga ta'sir qilishi mumkin. Yuridik ekspertlar yoki atrof-muhit bo'yicha mutaxassislar bilan maslahatlashish muayyan kontekstda ekologik huquqiy javobgarlik bo'yicha aniqroq ko'rsatmalar berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T., 2012.
2. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura.-1996.
3. Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin.T
4. Xolmo'minov J.T. Tabiiy resurslardan foydalanish va muhofaza qilishning ekologik-huquqiy muammolari.-T.,2009.
5. Xolmo'minov J.T. Atmosfera havosini muhofaza qilish, iqlim o'zgarishi va ozon qatlami buzilishi oldini olishning xalqaro huquqiy asoslari//Falsafa va huquq.-2009.
6. Xolmo'minov J.T Aholi sog'lig'ini muhofaza qilishning ekologik-huquqiy asoslari-2009.
7. Shoimov N.B. Atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari//O'zbekiston Respublikasi IIV akademiyasining Axborotnomasi.
4. Акбаров, Х. Ў., Абдуллаев, Б. И., & Мирзаев, М. А. Ў. (2021). АКУСТИК СИГНАЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНГАН ХОЛДА КЕСИШ ЖАРАЁНИДА КЕСУВЧИ АСБОБ МАТЕРИАЛЛАРИ ТАЪСИРИНИ ВА КЕСИШ ШАРОИТЛАРИНИ ЎРГАНИШ. Scientific progress, 2(2), 1614-1622.
5. Иванова, В. П., Цыпкина, В. В., Акбаров, Ф. А. У., Носирова, Д. А., & Муминов, Х. А. У. (2020). Влияние улучшения технологии изготовления токопроводящей жилы на эксплуатационный характеристики кабельно-проводниковой продукции. Universum: технические науки, (11-5 (80)), 29-34.
6. Akbarov, A. K. (2012). Communication Approach in English Through the Internet. Cambridge Scholars Publishing.
7. Ким, С. Г. (2022). ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В ПОДГОТОВКЕ УЧАЩИХСЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В ОБЛАСТИ ЗАЩИТЫ ОТ СИЛЬНЫХ ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЙ. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(8), 11-14.
8. Turgunov, E., Abdumajidov, I. B. O. G., Anvarov, A. A. O. G., & Valiev, R. A. O. G. (2022). MOYLASH MATERIALLARINING QOVUSHQOQLIK XUSUSIYATLARIGA HARORAT TA'SIRINI O'RGANISH. Academic research in educational sciences, 3(1), 419-425.
9. Джина, Ж., & Личман, Е. Ю. (2021). СКРИПИЧНОЕ ИСКУССТВО СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА. Студенческий форум, 10.
10. Горшкова, Е. А., & Акбаров, А. Н. О. (2021). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ. In Участие образовательных организаций в противодействии коррупции (pp. 43-48).
11. TAKHIROVA, F. A., ALIKHANOVA, N. M., KHAYDAROVA, F. A., ALIMOV, A. V., BERDYKULOVA, D. M., AKBAROV, Z. S., ... & ROMANOVA, L. D. БИМЕДИЦИНА ВА АМАЛИТ ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ БИМЕДИЦИНЫ И ПРАКТИКИ JOURNAL OF BIOMEDICINE AND PRACTICE.

12. Abdugafurovich, T. T. (2021). In The Process of Educating Students of the Faculty of Military Education in the Spirit of Patriotism the Invaluable Contribution and Significance of the Uzbek People to the Victory Over Fascism (Dedicated to the 76th anniversary of The Victory of the Seco. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 2(4), 90-93.

13. Турғунбоев, Т. А., & Убайдуллаев, С. С. (2022). БАТАНСЕВАРЛИК ВА МАЪНАВИЙ ТАРБИЯ ҲАҚИДА. О'ЗБЕКISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(11), 353-355.

14. Турғунбаев, Т. А. (2021). Вклад и значение узбекского народа в победу над фашизмом (к 76-летию Победы во Второй мировой войне). Молодой ученый, (18), 485-488.

15. Abdugafurovich, T. T. (2021). The Importance of Forbidden Islam in Spiritual Growth, Problems and Solutions. International Journal of Human Computing Studies, 3(1), 141-143.

16. Abdugafurovich, T. T. (2022). ЁШЛАРДА СОҒЛОМ МАФКУРА ВА БАТАНПАРВАРЛИК ТУЙҒУСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. О'ЗБЕКISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(8), 846-849.

17. Турғунбаев, Т. А., & Каримов, Ў. У. (2020). Ҳамма Нарса-Фронт Учун, Ҳамма Нарса-Ғалаба Учун!(Иккинчи Жаҳон Урушида Қозонилган Ғалабанинг 75 Йиллигига Бағишланади). Интернаука, (19-4), 52-53.

18. Abdugafurovich, T. T., & Shokhmukhammad, M. (2021). THE ROLE OF EDUCATING STUDENTS IN THE SPIRIT OF MILITARY PATRIOTISM IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(9), 126-130.

19. Abdugafurovich, T. T. (2021). The importance of pedagogical ideas in the formation of youth. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1066-1069.